

ДЕБАТЪТ КОЛБЕРГ - ГИЛИГАН: ЕТИКА НА СПРАВЕДЛИВОСТТА СРЕЩУ ЕТИКА НА ГРИЖИТЕ

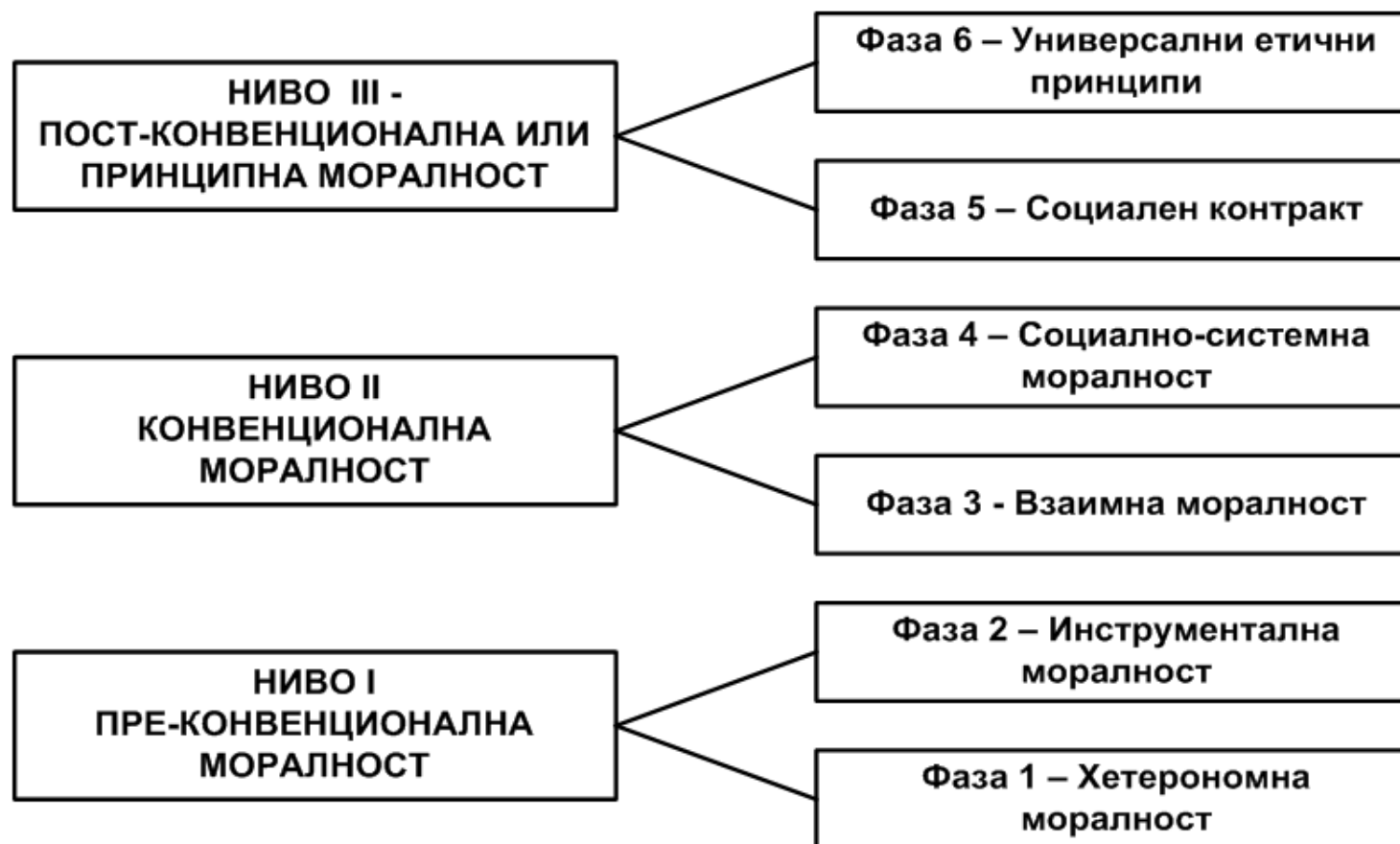
*Проф. д-р Силвия Александрова-
Янкуловска, д.м.н.*

През втората половина на XX-ти век се разгаря дебат между американските психолози Колберг и Гилиган, известен още като дебат „справедливост срещу грижи“, който оказва влияние върху теоретичното развитие на сестринската етика.

ЕМПИРИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА КОЛБЕРГ

- 75 ученици на възраст 10 – 16 години.
- Интервю за оценка на индивидуалното разсъждаване в хипотетични етични дилеми на всеки 3 години.
- 6 универсални фази на морално развитие, 3 нива на организация.
- Всяко човешко поведение може да бъде обяснено на базата на една доминираща фаза.
- Различните фази следват една след друга в един и същ ред и никоя не може да бъде пропусната.
- Всяка следваща фаза е по-сложна, диференцирана и всеобхватна от предходната.

Модел на Колберг за морално развитие 1981 г.

Модел на Колберг за морално развитие

I. Преконвенционално ниво – деца под 10 годишна възраст. Те оправдават действията си и взимат решения въз основа на последствията от действията: наказания или похвала.

Първа фаза – хетерономна (хетерономност – зависимост от чужди закони, неавтономност) **моралност** - дали действието е добро или не се определя от физическите последствия за индивида. Не може да става дума за разбиране и уважение към моралния ред, който установява правилата.

Втора фаза – инструментална моралност - действията се базират на наивен егоизъм с намек за реципрочност. Децата са склонни да правят услуги, ако получат нещо в замяна.

Модел на Колберг за морално развитие

II. Конвенционално ниво – между 10 и 13 годишна възраст. Реализирането на очакванията на семейството или групата се смята за ценно само по себе си независимо от директните последиствия. Индивидът подчинява собствените си нужди на гледната точка и нуждите на групата. По този начин индивидът се изтъква като член на групата.

Трета фаза – „добро момче”/”добро момиче” – **взаимна моралност**. Детето се насочва според желанията и очакванията на близките.

Четвърта фаза – социално системна моралност - индивида възприема, че доброто поведение се състои в изпълнението на задълженията му. В тази фаза авторитета се уважава и индивида спазва обществения ред заради самия него. Задълженията към обществото и закона доминират над лоялността към приятелите и групата. Справедливостта е еквивалентна на това, което допринася за обществото като цяло.

Модел на Колберг за морално развитие

III. Постконвенционално ниво (принципно мислене) – на около 20-годишна възраст. Ясен опит за определяне на етичните ценности и принципи, които са валидни и приложими независимо от авторитета на групите или лицата, които спазват тези принципи и независимо от собствената идентификация с тези групи. На това ниво личните етични принципи произлизащи от личната вътрешна свобода излизат на повърхността.

Пета фаза – индивидите ръководят поведението си по посока на **социални контракти**, които са продукт на свободен консенсус. Търси се максимално доброто за най-голяма група хора, общият интерес.

Шеста фаза – индивидът преценява дали дадено действие е добро, когато то е в съответствие с етичните принципи, които сам е избрал. Отнасянето към външни фактори се отхвърля, включително и насоченост към социален контракт. Централни са такива **универсални принципи** като справедливост, реципрочност, равенство и уважение. За Колберг универсалният принцип на справедливостта е най-висш.

КРИТИКИ НА ГИЛИГАН

- Колберг използва преди всичко мъжка идея за справедливост.
- Не представя адекватно моралността на жените.
- Човекът зависи от околните и разбира себе си чрез връзките с другите.
- Не се обръща внимание на емоционалния компонент в човешкото поведение.

ЕТИКА НА СПРАВЕДЛИВОСТТА

- **Човек:** автономен индивид, независим, изолиран, без история.
- **Общество:** контракт между автономни индивиди, всеки от които има своя собствена идея за хубав живот и се опитва да я реализира чрез индивидуален план.
- **Етични проблеми:** конфликт на интереси, права и задължения на индивидите.
- **Разрешаване:** отнасяне до абстрактни, безпристрастни и универсални принципи, правила и норми.

ОТГОВОРИ НА КОЛБЕРГ

- Половите разлики в отговорите са следствие не на методологични грешки, а на различните социални роли на мъжете и жените.
- Колберг не отрича емоционалният компонент в човешкото поведение, но гледа на емоциите като на неуместни за моралността. Истински моралният деятел е същество независимо от конкретни връзки и обстоятелства в живота.

ЕМПИРИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ГИЛИГАН

- 3 проучвания
 - Мъже и жени на различна възраст
 - Студенти от курс по морално развитие
 - Жени, проучване върху аборта
- **Собствен модел на морално развитие в три нива в йерархичен порядък**
- Прогресивното морално развитие води до поддържане на личен интегритет и грижа за себе си без пренебрегване на другите, с които индивида има взаимоотношения.

Модел на Гилиган за морално развитие

I. Пре-конвенционално ниво – загриженост за собственото оцеляване, егоистично чувство.

II. Конвенционално ниво – централна роля има грижата за другите понякога изразявана в саможертва. За да поддържа взаимоотношенията, индивида поема отговорност за другите, има желание да им помага в трудни обстоятелства и се опитва да задоволява нуждите им. Грижата за близкото човешко същество се смята за нещо добро.

III. Пост-конвенционално ниво – индивидът е способен да вижда взаимозависимостта с околните и грижата е автономно избран принцип. Експлоатирането или използването на другия за егоистични мотиви се осъжда. Отговорността и грижите са базирани на действителни знания за конкретни ситуации, за особеностите на въвлечените лица, техните връзки и собствена ситуация.

ЕТИКА НА ГРИЖИТЕ

- **Човек:** Всеки човек винаги държи в ръцете си известна част от живота на другия. Всекидневно човек зависи от околните и те зависят от него, така че се формира сложна мрежа от взаимна зависимост.
- **Етични проблеми:** Напрежение и разрыв в мрежата от връзки между въввлечените индивиди.
- **Разрешаване:** Разкриване на разбирането на позицията на всеки въввлечен; изследване на конкретните обстоятелства.

ОТЛИЧИТЕЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЕТИКАТА НА ГРИЖИТЕ ОТ ЕТИКАТА НА СПРАВЕДЛИВОСТТА

- Различни морални концепции – отговорност и взаимоотношения, а не права и правила.
- Моралността е обвързана с конкретни обстоятелства, а не е абстрактна.
- Тази моралност най-добре се обяснява не като набор от принципи, а като дейност, дейността по оказване на грижи. Моралността не е базирана на универсални, абстрактни принципи, а на ежедневни преживявания и морални проблеми на реални хора в техния ежедневен живот.

КЪМ ИНТЕГРИРАНЕ НА ДВЕТЕ ТЕОРИИ

Дебатът между етиката на справедливостта и етиката на грижите не може да бъде разрешен чрез предпочитане на една от двете теории. По-скоро е необходимо да се търсят пътища за взимане под внимание и на двете перспективи.

КЪМ ИНТЕГРИРАНЕ НА ДВЕТЕ ТЕОРИИ

- Според Lawrence Blum ориентацията към грижите и към справедливостта трябва да бъдат възприемани като предпоставки една за друга.
- Знанието на универсалния принцип е недостатъчно за отговор на въпроса как и кога принципа трябва да бъде приложен на практика.
- Подходящото приложение на универсалния принцип в точния момент изисква да се обърне внимание на специфичния контекст.

КЪМ ИНТЕГРИРАНЕ НА ДВЕТЕ ТЕОРИИ

- От една страна, не съществува приложение на принципи без съобразяване с контекста.
- От друга страна, идеите за добро, които са вкоренени в определена традиция, рядко са напълно откъснати от по-универсалните принципи, правила и норми.
- Принципите, правилата и нормите са създадени от хора, които с възвишено убеждение са опитвали да защитят действията си. Така че те са продукт на опитни хора и добре установени традиции.

КЪМ ИНТЕГРИРАНЕ НА ДВЕТЕ ТЕОРИИ

- Клиничната практика по никакъв начин не бива да бъде разглеждана като набор от етични принципи, правила и норми.
- Приложението на универсални етични принципи трябва да се обвързва с конкретната ситуация.
- Дали е постигнато етично отговорно поведение ще зависи до голяма степен от динамичното взаимодействие между етичните принципи, правила и норми и конкретната ситуация.